

Estudi dels jocs populars/tradicionals al terme municipal de Tàrraga (Urgell)

Museu Comarcal de l'Urgell. Tàrraga

EQUIP DE TREBALL:

Francesca Bardají (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga)

Oriol Saula (Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga)

Antoni Costes (INEFC-Lleida)

Pere Lavega (coordinador del treball i membre del Laboratori Praxiologia Motriu- INEFC-Lleida)

Introducció

Els jocs són manifestacions socials i culturals que projecten una manera concreta de relacionar-se les persones que els protagonitzen. En tot context, entès en coordenades d'espai (geografia concreta) o temps (època específica), les característiques de qualsevol col·lectiu poden adquirir connotacions singulars, fruit de l'especificitat de relacions que el caracteritzen. Per aquest motiu, serveixen d'ulleres per conèixer millor la realitat complexa i dinàmica que esdevé qualsevol col·lectivitat.

El present estudi és un Programa de Recerca realitzat en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana. S'ha fet en el terme municipal de Tàrraga, ja que aquesta localitat es considera el centre neuràlgic de la comarca de l'Urgell, a la vegada que està envoltada d'altres localitats que funcionen com a "unitats satèl·lit" en termes d'influències i condicions socioculturals.

Objectius de l'estudi

Els propòsits principals de la recerca es concreten en els apartats següents:

- Identificar els jocs tradicionals representatius al terme municipal de Tàrraga i crear una base de dades, a partir de l'enregistrament de fonts orals, que pugui servir d'eina de futures recerques i actuacions.
- Descriure les regles i les condicions de l'entorn lúdic per tal de fer una visió contextualitzada d'aquestes manifestacions.
- Iniciar una primera reflexió envers l'anàlisi de la cultura lúdica tradicional del terme municipal de Tàrraga amb relació al seu context rural.

Metodologia

Atès que el joc tradicional esdevé una realitat dinàmica, que va canviant en cada territori i època, per poder-lo interpretar s'ha de seguir un apropament contextualitzat (cf. Parlebas, 1981; Lavega, 2000). En aquest marc metodològic el desenvolupament de la recerca ha seguit les següents fases (cf. Gil, 1994):

FASE PREPARATÒRIA

En el disseny del present estudi es va definir l'objecte d'estudi dels jocs tradicionals en el terme municipal de Tàrraga (la ciutat de Tàrraga i els pobles del Talladell, Claravalls, Santa Maria de Montmagastrell, Riudovelles, la Figuerosa i Altet).

FASE DE TREBALL DE CAMP

Fonamentat principalment en l'ús de fonts orals (s'han fet 16 entrevistes).

Pel que fa a les estratègies per a la se-

Fotografia: Francesca Bardají Santiveri.

Fotografia. Oriol Saula Briansó.

lecció d'informants, s'han seleccionat informants de tots els indrets que constitueixen la unitat geogràfica i cultural del municipi de Tàrraga. Atès que la nostra preocupació se centrava sobretot en els jocs d'abans, hem dirigit l'atenció a persones grans dels diferents indrets esmentats del municipi de Tàrraga. Les tècniques principals utilitzades han estat les entrevistes en profunditat semiestructurades i el diari de camp.

FASE D'ANÀLISI EMPÍRICA

Per a la disposició de les dades s'ha seguit el model de fitxa facilitat pel Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, incorporant alguns ajustaments a l'especificitat del joc tradicional. Calia garantir una descripció exhaustiva tant de les regles dels jocs (lògica interna, cf. Parlebas, 1999) com de les seves condicions contextuais (lògica externa, Parlebas 1999). La visió del text i context dels jocs es realitzà seguint les directrius d'un model sistèmic i estructural (Lavega 1995).

Pel que fa a l'estructuració de les dades, la seva categorització, segons les regles i el context, s'ha fet a partir d'una concepció sistèmica. El joc, entès com a sistema de regles (praxiològic), s'ha classificat i analitzat a partir del criteri d'interacció motriu (Parlebas, 1999); mentre que el context del joc entès com a sistema sociocultural

s'ha estudiat atenent els components i les seves relacions sistèmiques: les zones de pràctica en cada localitat, els moments de joc, el tipus de protagonistes, o les característiques del material.

Pel que fa a l'extracció i verificació de conclusions, aquests primers resultats esdevenen una aproximació al que ha d'ésser l'anàlisi completa del patrimoni lúdic de la comarca de l'Urgell.

Resultats

LA Lògica INTERNA DELS JOCS TRADICIONALS AL MUNICIPI DE TÀRREGA (EL TEXT)

La mostra de jocs obtinguda (49 jocs) ens reafirma la riquesa motriu que acompanya la motricitat lúdica tradicional a Tàrraga, atesa la gran varietat de regles. L'anàlisi realitzada confirma els trets següents:

Per una banda, els jocs presenten nivells d'interacció motriu ben diferents:

a) *jocs psicomotors* —palet, la setmana (semblant al palet), ossets (cinquetes o todos), carretons, rutlla, la ratlleta, l'anella; la cucanya; pares berenats (argila i soroll) l'anelleta i les bitlles.

b) *jocs sociomotors*. Ressaltem les següents categories:

jocs de cooperació —el vellet se n'alça (joc dansat), matarile (joc dansat), la bolan-gera (joc dansat) saltar a corda.

jocs d'oposició amb tres estructures interactives diferents: *1 contra 1* —pilota a mà—; *tots contra tots* —la trena, carretons, rutlla, gep, flendi de boles, baldufa, palet (amb patacons) —; *1 contra tots* —gata, panada, lo morral, gallina cega, l'espardenya, l'anelleta—; *jocs de col·laboració oposició* amb duels simètrics —pilota a mà—, duels asimètrics —l'olla i cavall fort—, i situacions paradoxals o ambivalents —4 cantons.

Per altra banda, si es considera que cada grup d'aquests jocs presenta un ventall molt enriquidor de situacions problema, deduíem que els jocs tradicionals oferien un "currículum motriu" extraordinàriament plural, i eren una font inegotable d'aprenentatges.

LA Lògica EXTERNA DELS JOCS TRADICIONALS AL MUNICIPI DE TÀRREGA (EL CONTEXT)

De la mateixa forma que en l'apartat anterior, les condicions en el context dels jocs tradicionals han esdevingut molt plurals. Donada la limitació en l'extensió del present article només mostrarem algunes dades representatives dels protagonistes i el material:

a) Els protagonistes dels jocs. S'han localitzat jocs clarament masculins ópatacons, baldufa, bitllesó, femenins ócorda, bolan-gera, morraló, i mixtos ógallina cega, espardenyeta, rutllaó. Així mateix jocs infantils óla trena, pares berenatsó, d'adolescents ópilota a mà, cucanya, morral— i de gent adulta óles bitlles, la cordera i l'anella.

Cadascun dels jocs facilitava un conjunt d'aprenentatges associats als rols de gènere i d'edat que calia considerar en aquella societat tradicional. Així, mentre les noies participen de jocs de cooperació i amb desafiaments senzills, els dels nois són sobretot antagònics acompanyats de desafiaments de força i d'apostes —boles, patacons, monedes—. En la vida adulta, en els homes els premis són sobretot diners (en les bitlles, en l'anella...) i també algun animal amb un valor apreciat (per exemple el pollastre en el joc de la cucanya, o el corder en les curses de la cordera...).

b) Els materials de joc. El present apartat esdevé una de les expressions més representatives a l'hora de considerar el context dels jocs. Amb l'esforç de sintetitzar el discurs, destaquem els dos trets importants:

Jocs amb ús d'objectes obtinguts de l'entorn rural més proper: *jocs amb estris d'animals* (per exemple les cinquetes o todos jugats amb ossos, els astràgals de xai); *jocs amb estris vegetals* (per exemple, l'ús d'ossets d'albercoc que es foradaven i servien d'estri lúdic); *jocs amb estris materials* (per exemple, jocs que fan ús de pedres o rajoles com el palet o la setmana) o també de trossos de fang o argila (pares bere-nats); *jocs amb estris obtinguts de peces de vestir* (per exemple, la trena o lo morral que fan ús de la bufanda i del mocador; l'anelleta, jugat amb anells; la gallina cega, que emprava un mocador; i el joc de l'espardenya, que emprava aquest calçat típic de l'entorn rural).

Jocs amb un ús reciclat dels objectes: en molts casos, s'identifiquen multitud d'objectes que després de reutilitzar-se en diferents circumstàncies, garantien un procés de reciclatge envoltat per un ventall inesgotable de possibilitats lúdiques. Per il·lustrar el que estem dient esmentarem alguns exemples: a) en els carretons s'empraven les *fustes de caixes i els coixinets* que eren omnipresents en els garatges de rodes; b) els coixinets de ferro tornaven a estar presents en els jocs de boles com l'ouet o el flendit; c) les baralles de cartes, un cop quedaven velles per jugar els adults, esdevien patacons d'infants; d) les llantes de bicicleta o les anelles de les botes de vi servien per fer-se magnífiques rutlles amb les quals demostrar l'habilitat de fer rodar aquelles peces de llanta circulars; e) el joc amb pots i carbur emprava pots de llauna de conserva de tomata i també carbur per fer llum a les cases així com llumins; f) en alguns jocs com el palet també s'empraven els talons de sabates velles per fer punteria; g) molts jocs de corda es practicaven fent servir la corda d'espart tan emprada com a eina de treball en l'entorn rural; h) en el joc de pilota

a mà, sovint els protagonistes es podien fer pilotes amb tires de goma obtingudes de les cobertes de bicicleta.

Últimes reflexions

Els resultats obtinguts evidencien una estructura profunda associada als jocs tradicionals. La mirada atenta de les seves característiques ens permet justificar que estan associats a una clara funció integradora.

D'una banda les regles dels jocs, tan diverses i a la vegada dirigides a qualsevol gènere o edat dels protagonistes albiren aquesta integració de tots els sectors de la població. Però les persones no només juguen, sinó que al mateix temps aprenen a relacionar-se amb el seu context. Els materials de jocs participen d'un procés personalitzat, i de reciclatge en què cada jugador els dona vida a partir de la seva obtenció en l'entorn animal, vegetal o material més proper.

Encara que no s'ha desenvolupat en aquest article, l'estudi ens mostra que qualsevol zona del poble podia servir d'escenari dels jocs (la casa, el carrer, la plaça, el costat de l'església, l'era...). A la vegada els jocs seguien un ritme temporal molt harmònic amb el calendari rural; hi trobem jocs per a cada estació de l'any, i també per determinades condicions meteorològiques (quan fa sol, després de ploure...)

Entre les influències que reben els jocs destaquem l'escola com a institució educativa i integradora per excel·lència, així com l'església, en una societat on les creences religioses tenien gran ressò. Això significa que determinats rols dels jocs (protagonistes), moments, escenaris, materials i premis tindran una relació directa amb aquestes dues realitats socioculturals.

Enmig d'aquestes influències també apareix en última instància l'esport, el qual, amb un sistema organitzatiu singular, que pretén la comparació de resultats, el control d'un calendari i de categories entre els protagonistes, fa que alguns jocs tradicionals a poc a poc es vagin convertint en esport. El cas més representatiu són les bitlles.

Finalment, els jocs com a realitats lúdiques dinàmiques són sotmesos a constants transformacions. L'estudi de la lògica interna i externa dels jocs tradicionals ens permet veure els següents canvis més significatius: l'esportivització d'alguns jocs, la industrialització i la pèrdua del component "ecològic" i artesanal dels estris de joc, la pèrdua de la pluralitat d'espais de jocs (estandardització d'espais concrets), la pèrdua del calendari dels jocs (pèrdua de l'antic calendari tradicional), la dessacralització dels jocs (pèrdua i distanciament de l'antic calendari religiós), substitució de l'antiga aposta per un desafiament de punts, i disminució dels jocs amb premi i dels premis populars en les festes majors.